

ERZURUM KENTİNDE GECEKONDU ÖNLEME VE KENTSEL DÖNÜŞÜM ÇALIŞMALARI

(*Preventing Shantytowns and Housing Estate Recycle Efforts in the City of
Erzurum*)

Arş. Gör. Sinan KOCAMAN*
Yrd. Doç. Dr. Serhat ZAMAN**
Arş. Gör. Fatih KARA*
Arş. Gör. Arif KEÇELİ*

ÖZET

Erzurum kenti, cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren artan nüfusuyla birlikte kentsel gelişimini gecekondulaşma olgusuyla sürdürmüş bir kenttir. 1950 yılından itibaren yakın çevre kırsalından aldığı göçle birlikte gecekondulaşmaya başlayan kent, bu olgunun özellikle 1970-1980 yılları arasında yoğunluk kazanmasıyla kırsal karakterli konutların geniş yer kapladığı, büyük bir yerleşme haline gelmiştir. 1980 yılından itibaren kurulan Yenişehir (III Nolu Gecekondu Önleme Bölgesi) ve 1985 yılından itibaren kurulan Dadaşkent Toplu Konut Bölgesi, şehre sadece güzel bir görünüm kazandırmakla kalmamış, bu bölgelere yerleşen orta ve düşük gelirli ailelerin kent merkezindeki standardı düşük konutlarını gecekondu yapmaya niyetli kişilere kiraya vermesiyle, kentteki gecekondulaşma olgusu yavaşlamıştır. Kentte yapılaşma hızla devam etmekte ve yerleşim alanları kent merkezinden çevreye doğru hızla genişlemektedir.

Merkezi köyleşmiş Erzurum gerçeğine karşı yerel yönetimlerin gayretleriyle 1994 yılında başlayan ve 1999-2004 yılları arasında hız kazanan islah, tasfiye, yıkım ve kentsel dönüşüm adları altında çeşitli çalışmalar yapılmasına karşın kent merkezinde hâlâ gerek gecekondu karakterli konutların sayısı, gerekse tapulu ilkel konutların sayısı oldukça fazladır. Bu konutlarda günümüzde yaklaşık 140.000 civarında bir nüfus barınmaktadır. Kentin jeolojik yapısı dikkate alınarak muhtemel bir depremde oluşabilecek can ve mal kaybının azaltılması için Erzurum acilen gecekondulardan temizlenmeli ve kentsel dönüşüm gerçekleştirilmelidir. Kentsel dönüşüm çalışmalarına kent merkezinden başlanmalı ve kademeli olarak kent çevresine doğru yayılarak

* Fatih Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, 34500 Büyükçekmece - İstanbul. E-posta: sinankocaman@fatih.edu.tr, fatihkara@fatih.edu.tr, akeceli@fatih.edu.tr

**Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Erzurum.

5126 sayılı kanun kapsamında kent bütününe dahil edilen kırsal karakterli yerleşmeler de proje kapsamına dahil edilmelidir. Böylelikle 2011 yılında UNIVERSIADE (Dünya Üniversitelerarası Kış Olimpiyatları) organizasyonu çerçevesinde ülkemizi temsil edecek olan Erzurum'da arzu edilen sürdürülebilir kentsel gelişim sağlanacağı gibi modern bir büyükşehir yakışır kent görünümüne kavuşulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Erzurum, Gecekondulaşma, Gecekondu Önleme, Toplu Konut, Kentsel Dönüşüm, Şehir Coğrafyası

ABSTRACT

The Erzurum city of Erzurum has carried on its urbanal development with shanty problem from the early date of the republic to the present with its growing population. Shantytown development began to be a major issue starting from 1950 as rural population started to migrate to the city. Because of this fact it increased especially between 1970 and in 1980 Erzurum became a big city with a large shanty population area. In 1980, Yenişehir (III City Shanty Prevention Region) was established. As part of this program, in 1985 the Dadaşkent Public Housing was constructed. These suburbans not only had gained a beautiful scenary for Erzurum but they also slowed down shanty problems because rich and wealty families moved to these settlement and they rented their old houses to poor immigrants.

Erzurum is still experiencing rapid suburbanization and spreading out fastly from the city center to its surroundings. Due to reality of shanties in Erzurum, Local Governments (Municipalities) had begun to study to solve this problem in 1994. These studies especially gained speed between 1999 and 2004 and these studies were named different names like shanty reform, clearance, Shanty Preventing Study, Public Housing, Housing Estate Recycle Studies, etc. However, Erzurum still has plenty of shanty houses and old fashioned houses. These houses have almost 140.000 in population and also Erzurum is located along an active major fault. To make a most important prevention for probable earthquake, Erzurum has to immediately clean up from shanty areas and establish safe and modern Housing Estate for Erzurum's residents so that loss of life can be lessened. These study programs should begin from central Erzurum and should be carried out step by step to city surroundings (These study programs should include Erzurum's new rural settlements witch is added by 5216 th. Law.). And of the studies, Erzurum will have sustainable urban development and modern metropol city screne before 2011 UNIVERSIATED Winter Olympic Organization.

Key Words: Erzurum, Shantytown, Shanty Preventing Study, Public Housing, Housing Estate Recycle Programs, Urban Geography

1. GİRİŞ

Hızlı şehirleşmeden kaynaklanan kentsel sorunlardan biri de gecekondulaşma olgusudur. Genel olarak gecekondulu, bayındırlık ve yapı kurallarına aykırı olarak gerçek ya da tüzel, kurumsal ya da özel kişilerin toprakları üzerine, toprak sahibinin bilgisi dışında ve izinsiz olarak yapılan, ihtiyaçları merkezi ve yerel yönetimlerce karşılanamayan yoksul ya da dar gelirli ailelerin yaşadığı barınak türü diye tanımlanır (Tüsiad, 2002).

XVIII. Yüzyılda Sanayi devrimiyle başlayan süreçte Avrupa’da giderek genişleyen işgücü istihdam hacmi ilk olarak gecekondulu (Shanty) konut tipini ve buna bağlı olarak gelişen gecekondulu mahallelerini (Shanty Town, Squatter Settlement, Slum) ortaya çıkarmıştır. Türkiye’de ise bu mesele çok açık olarak ifade edilmemekle birlikte yaklaşık olarak Avrupa’dan 200-250 yıl sonra 1966 yılında yürürlüğe giren ve halen uygulanmakta olan 775 sayılı “Gecekondulu Yasası” ile teşhis edilebilmiştir (Doğanay, 1988; Keleş, 2004). Bu yasa gecekondularını “İmar affı ve yapı işlerini düzenleyen mevzuata ve genel hükümlerine bağlı kalınmaksızın, kendisine ait olmayan arazi veya arsalar üzerinde sahibinin rızası alınmaksızın yapılan izinsiz yapılar” olarak tanımlamaktadır. Yasanın 18. Maddesi kişilerin kendi arsaları dışında mülkiyeti belediye, hazine, özel idare ve katma bütçeli dairelere ait resmi nitelikli arsalarla yapılacak kaçak konutların yıktırılacağı hükmünü içermiş olsa da ülkemizde özellikle büyük kentlerde yerel yönetimlerin oy kaygısı, uzun yıllar bu maddenin ciddi olarak uygulanamamasına neden olmuştur. Bununla birlikte seçim dönemlerine yakın imar afları ve bu konularda yaşayan ailelere verilen Tapu Tahsis Belgeleri¹ ülkemizde bu sorunun kökleşmesine sebep olmuştur. Yine aynı yasa bu konut biçimini bir arazi işgali olarak görmüş, ilkel nitelik taşıyan tapulu konutları gecekondulu olarak değerlendirmemiştir. Oysa modern şehircilik anlayışı fiziki özellikler ve yapı teknolojisi açısından meseleye

¹ İmar planı dışında özel parsellasyon çalışmaları ve imar aflarıyla gecekondularda yaşayanlara verilen mülkiyet belgesi olup, hukuki anlamda tam olarak tapu hükmü taşımamaktadır.

yaklaşmakta ve bu tür yapı standardı düşük, ilkel konut formlarını da gecekondular kapsamında değerlendirilmesinin önemini vurgulamaktadır (Doğanay, 1997; Kartal, 1983; Resmi Gazete, 1966; Kaya, E., Şentürk, H. ve diğ. 2008).

Gecekondulaşma sadece kentsel görünüm açısından ele alınmamalıdır. Bu olgunun sosyo-ekonomik boyutları da önemlidir. Ülkemizde 1950’li yıllardan itibaren diğer gelişmiş ülkelerin geçirdiği sanayileşme ve buna bağlı oluşan kentsel ticari canlılık sonucu ortaya çıkan istihdam fırsatları kırsal alanlarda yaşayan halkın daha iyi yaşam koşullarına sahip olma düşüncesiyle kentlere yönelmesini sağlamış, bu durum kentlerde büyük çaplı değişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Batı ülkelerindekine benzer olarak kentleri saran bu sefalet mahalleleri ülkemizde diğer gelişmiş ülkelere farklı olarak daha hızlı bir şekilde yayılmış, 30-35 yıl gibi kısa bir sürede kentlerin etrafı gecekondularla sarılmıştır (Tablo1).

<i>Tablo 1. Türkiye’de Gecekondular ve Gecekondulu Nüfus</i>			
<i>Table 1. The Number of Shanty House and Shanty Population in Turkey</i>			
<i>Yıllar</i>	<i>Gecekondular</i>	<i>Gecekondulu Nüfus</i>	<i>Kentsel Nüfustaki Payı (%)</i>
1955	50.000	250.000	4.7
1960	240.000	1.200.000	16.4
1965	430.000	2.150.000	22.9
1970	600.000	3.000.000	23.6
1980	1.150.000	5.750.000	26.1
1990	1.750.000	8.750.000	33.9
1995	2.000.000	10.000.000	35.0
2002	2.200.000	11.000.000	27.0

Kaynak: Keleş, 2004.

Son yıllarda alınan tedbirlerle azalma eğilimine girmiş olsa da ülkedeki kent nüfusunun yaklaşık % 25’i hâlâ gecekondularda yaşamaktadır. Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük kentlerimizde kaçak yerleşimlerde yaşayan nüfusun oranı % 50’leri bulmaktadır. Bunun

yanında yaşanan göçlerle kentlere gelen nüfusun sanayi ve hizmetler sektöründe istihdam edilememesi, kentlerde işsizlik oranını artırarak gecekondularda yaşayan insanların kent yaşamına uyumunu geciktirmiştir. Gecekondulaşma süreci içinde insanlar kırsal alanda yaptıkları hayvancılık gibi bazı kırsal ekonomik faaliyetleri kent içinde de sürdürmeye devam etmişlerdir. Böylece gecekondularda yaşayan halk genel olarak diğer ülkelerden farklı olarak ülkemizde şehirle bütünleşmemiş toplumlar olarak karşımıza çıkmışlardır. İşsizlik, kültürel çatışma ve diğer sosyal problemlerin sonucunda bu mahalleler suç yuvaları olarak anılmaya başlanmıştır (Keleş, 2004; Sezal, 1992; Taş, 2005; Tüsiad, 2002).

Türkiye’de ilk gecekondulaşmanın 1945 yılında İstanbul Zeytinburnu’unda başladığı kabul edilmektedir. İlk dönem ismine uygun bir şekilde insanların birbirine yardım ederek inşa ettiği bu konutlar, zamanla fonksiyon değiştirerek 1980 sonrasında tamamen alınıp satılan gayrimenkul haline dönüşerek önemli bir sektör haline gelmiştir (Doğanay, 1997). Daha sonraları ise büyük kentlerdeki mafya ve organize suç örgütlerinin devreye girmesiyle tapusuz ilkel konutların yerini modern ve yarı modern kaçak yapılar almıştır.

Ülkemizde yakın bir zamana kadar gecekonduların temizlenmesi ve burada yaşayan halkın modern kent yaşamına dâhil edilmesi konusunda ciddi bir çalışma sözkonusu olmamıştır. Merkezi idare ve yerel yönetimlerce zamanla kent bütünü içinde düşünülen gecekondular bölgelerine belediyelerin içinde ‘Gecekondular Hizmetleri’ birimleri oluşturularak hizmet götürülmeye çalışılmış, bu yolla gecekonduların kontrol altına alınması planlanmıştır. Uzun yıllar çalışmalar bu kapsamda devam etmiştir. Ancak son yıllarda Toplu Konut İdaresi Genel Müdürlüğü (TOKİ) ve belediyelerin ortaklaşa geliştirdiği kentsel dönüşüm projeleri kapsamında ilk olarak 2003 yılında Erzurum kent merkezindeki Yakutiye Beldesi’nde uygulanan model ile gecekondularda yaşayan insanları mağdur etmeden, hatta onları modern konut sahibi yaparak gecekondular mahalleleri temizlenmeye başlanmıştır (Türkiye Gazetesi, 2003). Erzurum’un ardından başta İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Gaziantep gibi büyükşehirler olmak üzere gecekonduların görüldüğü birçok kentte TOKİ destekli kentsel dönüşüm projeleri uygulanmıştır. İlk sonuçlar olumlu olmakla birlikte

gelişen süreç içinde bu çalışmaların gecekondulaşmayı artırma riski de ortaya çıkmıştır. Çünkü uygulamaya konan kentsel dönüşüm projeleriyle gecekondularda yaşayan halka zamanla modern konuta geçme şansı doğmuştur. Bu duruma karşı 26.09.2004 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilen 5237 sayılı Türk Ceza kanununun 184. Maddesinde düzenlenen “İmar Kirliliğine neden olma suçu” kapsamında gecekondulaşmayla mücadele adına şimdiye kadar yapılan en ciddi adım atılmıştır. Yürürlüğe girdiği tarihten itibaren gecekondulu yapanlara ve yapımına göz yumanlara, buralara hizmet götüren yerel yöneticilere hapis ve ağır para cezası hükümleri içeren bu yasa ile sorunu çözme adına çok önemli bir adım atılmıştır (Resmi Gazete, 2004).

2. ARAŞTIRMA SAHASININ LOKASYONU VE GENEL ÖZELLİKLERİ

Doğu Anadolu Bölgesi'nin, Erzurum-Kars Bölümünde yer alan Erzurum kenti, yaklaşık 40° Kuzey Paraleli ile 41° Doğu Meridiyeni üzerinde bulunmaktadır (Harita-1). Kendi adını taşıyan ve yaklaşık 825 km²'lik yüzölçümüyle Doğu Anadolu Bölgesinin en büyük ovalarından biri olan Erzurum Ovası'nın güneydoğu kısmında, Palandöken Dağları'nın kuzeye bakan yamaçlarının hafif eğimli yüzeyleri üzerinde kurulmuştur (Sözer, 1970; Doğanay, 1985).

Kentin yerleşim sahasında zamanın akışı içinde çevreye doğru giderek genişlemeler olmuş ve bu yayılış günümüzde daha belirgin bir hâl almıştır. Bu nedenle bir taraftan güneyde Palandöken Dağları eteklerindeki tepelik alanlara doğru genişleyen şehir, öte yandan da kuzey ile kuzey batı istikametinde ve batıda Erzurum Ovasının alüvyal düzlükleri üzerinde genişlemektedir (Erzurum Valiliği, 1998).

Kentin ilk yerleşim alanı olan Erzurum Kalesi çevresinde ortalama yükseklik 1900 m'nin altındayken bu alana yakın geçmişte eklenen ve kentleşmenin devam ettiği yüksek yerleşim bölgelerinde (Kayakyolu, Yenişehir, Yıldızkent Semtleri ve Yunus Emre, Abdurrahman Gazi, Maksut Efendi, Palandöken Mahalleleri vb.) ortalama yükselti 2000 m'den fazladır. Örneğin Yenişehir Semtinin güneyindeki Askeri fonksiyon bölgesinde ortalama yükselti 2050-2100 m kadardır. Kentin kuzeye ve batıya doğru açılan yerleşim bölgelerinde ise (Dadaşkent, Gezköy, Dadaşköy, Şeyhköy, İstasyon, Şükrü Paşa,

ERZURUM KENTİNDE GECEKONU ÖNLEME VE KENTSEL DÖNÜŞÜM ÇALIŞMALARI

Çağlayan, Aşağı Sanayi, Kurt Deresi, Yukarı Sanayi ile Kavak... Mahaleleri vb.) yükselti 1730-1800 m dolaylarındadır (Doğanay, 1983; Kocaman, 2005).

Harita 1. Erzurum Kentinin Lokasyon Haritası
Map 1. The Location Map of Erzurum City

Ortalama yükseltinin 2000’ m yi bulduğu Erzurum kenti bu özelliği ile kuzey ılıman kuşakta yer alan soğuk kuşak kentleri arasında en yüksek rakımda kurulmuş olan en büyük kenttir (Doğanay, 2000). Rakımının yüksek olması “Sert Karasal İklimin” görülmesine sebep

olmaktadır. Doğal bitki örtüsünü bozkır ve çayırların oluşturduğu araştırma sahasında verimli toprak yapısına (alüvyal, çernozyum ve volkanik) rağmen iklim sebebiyle tarımsal faaliyetler sınırlıdır (Atalay, 1980).

Ovanın morfo-tektonik yapısı (Doğu-Batı, Kuzeydoğu ve Güneybatı doğrultusundaki açılım) Erzurum'a önemli bir özel konum kazandırmıştır. Geçmişte İpek Yolu üzerinde kavşak noktası olan kent, günümüzde de bu özelliğini korumaktadır. Tarihte kervan yollarıyla Anadolu'yu İran, Kafkaslar ve Orta Asya'ya bağlayan Erzurum'da günümüzde de ulusal ve uluslararası öneme sahip bir kara yolu ve demiryolu bağlantısı bulunmaktadır. Kent Anadolu-Kafkasya-İran demiryolu (Kars-İstanbul Demiryolu) bağlantısında olup, karayolları açısından da İran, Hint ve Orta Asya ticaretinin Akdeniz ülkelerine giden yol boyu üzerinde çok önemli bir konaklama yeri ve canlı bir alışveriş merkezi durumundadır (İller Bankası, 1965).

3. AMAÇ VE METOD

Yılların ihmaliyle şehircilik anlamında adeta kanayan bir yara halini alan Erzurum'un merkezi kısımlarının çirkin görünümünde, kuşkusuz gecekonduların rolü büyüktür. Beşeri coğrafya anabilim dalının bir alt disiplini olan şehir coğrafyası bakış açısıyla yazılan bu makaleyle Erzurum kentinde gecekondulaşma olgusunun tarihsel süreç içinde ilk başladığı dönemden günümüzdeki güncel değerlere ulaştığı süreç ele alınmış ve bu süreç içinde kentteki yerel yönetimlerin soruna yaklaşımları, sorunun oluşmasındaki etkileri, sorunu çözme adına yaptıkları faaliyetler ve bunların etkilerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu makale ile aynı zamanda kentin depremselliği göz önüne alınmış ve önemi vurgulanarak çözüm önerileri sunulmaya çalışılmıştır.

Kentteki gecekondulaşma olgusunun ortaya çıkmasında ve tarihsel gelişiminin ortaya konmasında öncelikli olarak kentte konuyla ilgili olarak görev yapmış ve yapmakta olan bilirkişilerle (Kocaman, 2004; Doğuşoylu, 2004; Polat, 2004) mülakatlar yapılmıştır. Yine konuyla ilgili olarak geçmiş dönemde akademisyenler tarafından yazılmış olan makale ve kitap düzeyinde yapılan çalışmalar (Sözer, 1967; Türkdöğün, 1977; Doğanay, 1983, 1988) yazıldıkları dönemin koşullarını

yansıtan kaynak olmalarının yanında, çalışmanın sistematığının oluşması adına yol gösterici olmuştur.

Kent için şimdiye kadar hazırlanan imar planları ve uygulamaları, resmi kurumlarca hazırlanan il yıllıkları ve etüd çalışmaları, belediye meclis kararları ile belediye yıllık faaliyet raporlarının taranması, sorunun ana hatlarının ortaya çıkarılmasını sağlamıştır. Büyükşehir Belediyesi ve alt kademe belediyelerinin İmar ve Şehircilik, Harita, Fen İşleri, Sosyal Yardım, Gecekondu ve Toplu Konut Hizmetleri müdürlükleri ile Numarataj Şefliği gibi ilgili birimlerinden temin edilen veriler ise bu olgunun yapılan çalışmalar bazında günümüzdeki güncel boyutunu ortaya koymamızı sağlamaktadır.

4. ERZURUM'DA GECEKONDULAŞMANIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Hızlı nüfus artışına bağlı olarak diğer birçok büyük kentte görüldüğü gibi Erzurum'da da en köklü kentsel sorunlardan biri gecekondulaşma sorunudur. Belediye kayıtlarına göre Erzurum'da ilk gecekonduların 1951 yılında, günümüzde Dağ Mahallesi (Aziziye Mahallesi) diye adlandırılan (350.000 m²'lik) alanda yapılmaya başlandığı tespit edilmiştir (Erzurum Büyükşehir Belediyesi, 2004a). Bu ilk gecekonduların ortaya çıkmasında diğer tüm büyükşehirlerde olduğu gibi Erzurum kentinin kırsaldan göç alması etkili olmuştur. Dönemin Erzurum'u incelendiğinde bölge illeri arasındaki merkezi konumu, üniversite kenti oluşu, askeri fonksiyonları ve bölgenin sağlık merkezi olması, kentteki ticari aktiviteleri canlandırmış; yine özel konumu nedeniyle resmi ve özel kuruluşların bölge yöneticiliklerini Erzurum'a açmaları ise kentte idari fonksiyonların gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bu gibi sosyo-ekonomik gelişmeler Erzurum'un göç almasına neden olmuştur. Bu dönemdeki süreçte sadece il kırsalından değil, bölgedeki diğer il ve ilçe merkezlerinden de kente yerleşen aileler olmuştur (Sözer, 1967; Türkođan, 1977; Arû, 1998). Bu göçlerle gelen ailelerin genelde ekonomik durumları zayıf olduğundan, oluşan konut ihtiyaçlarına karşı bu aileler gecekondu yapımına başlamışlardır. Bu dönem yerel yönetimlerinin konuyla ilgili plan proje üretmemeleri ve denetim yapmamaları hatta buralara çeşitli alt yapı hizmetleri ve sağlık, eğitim, dini, sosyal ihtiyaçlara yönelik tesisler kurması Erzurum'da gecekondulaşmayı adeta teşvik etmiş, kentin etrafında hızla büyüyen

gecekondu kentlin boş görünen gelişim alanlarını kısa sürede kaplamıştır.

Gecekondulaşmanın kentteki tarihi seyri incelendiğinde, 1951 yılında Dağ Mahallesi diye tabir edilen yerde birkaç konuttan oluşan küçük bir mahalle şeklinde gecekondulaşmaya başlamış olan bölgede 1956 yılına gelindiğinde gecekondu sayısı 560'a ulaşmıştır. 1958 yılında dönemin yerel yönetimi hükümetin talimatıyla gecekondu sorununu çözmek ve bölgeye kentsel görünüm kazandırmak için Dağ Mahallesinde parselasyon çalışması yapmıştır (55 nolu kadastro paftasının parselasyonu). Bu çalışma sonunda gecekonduya yaşayan halka tapu tahsis edilince bölgenin cazibesi artmış, bölge kısa zamanda tamamen dolmuştur. Dağ Mahallesinin kurulmasının ardından takip eden 7 yıl içinde kenti çevreleyen boş alanlarda tamamen gecekondu karakterli konutların yer aldığı Hasan-ı Basri, Veyis Efendi, Habip Efendi, Mehdi Efendi, Kırmacı, Çırçır, Dere, Yukarı Yoncalık ve İstasyon mahalleleri kurulmuştur (Erzurum Büyükşehir Belediyesi, 2004a).

Veyis Efendi Mahallesi sınırları içinde kalan 3 ve 4 nolu paftalarda, 1950'li yıllarda Maksut Efendi adlı bir şahsa ait tarlalarda mandıralar kurulmuş ve kentlin süt ihtiyacı bu mandıralardan karşılanmıştır. Yine belediyenin ilgisizliği sonucu mandıra özelliğini kaybeden bu bölgedeki yapılar gecekonduya dönüşmüş, 1965 yılına gelindiğinde yaklaşık 400 hanelik Süt Evler (Maksut Efendi) Mahallesi oluşmuştur. 1965 yılı belediye kayıtları incelendiğinde kentte toplam 2550 gecekondu bulunduğu ve bu sayının kentte bulunan toplam konut sayısının % 20'sini oluşturduğu anlaşılmaktadır (Sözer, 1967).

1966 yılında Erzurum-Kars demiryolunun batısında bulunan sanayi çarşısı çevresinde gecekondulaşma başlamış, yapılan gecekonduların sanayi çarşısının gelişimini engelleyeceği düşünülmüş ve dönemin yerel yönetiminin önlem alınmaya çalışılmıştır. Burada bulunan 12 gecekonduyun yıkılmasına karşın, tasfiye çalışmaları 1967 yılında yapılan mahalli idareler seçimiyle göreve başlayan yeni belediye başkanı tarafından durdurulmuştur. Bunun sonucunda bu bölgede de gecekondulaşma hız kazanmış ve Aşağı Sanayi, Yukarı Sanayi, Edip Somunoğlu, Şükrü Paşa gecekondu mahalleleri oluşmuştur. Bir seçim propoganda konuşması esnasında dönemin belediye başkanının "2000

gecekonu yapılmasına yardımcı oldum’’ şeklindeki konuşması dönemin belediyesinin gecekondulaşmadaki rolünü göstermektedir.

1968-1972 yılları arasında ise kentin güneybatısında Büyük Kiremitlik Tepesinin Kilise Deresiyle birleştiği vadide (tepedeki Kiremitlik Tabyası’nda bulunan telsiz vericisinden adını alan) 300 haneli Telsizler Mahallesi (şimdiki adıyla Harput Mahallesi) kurulmuştur. Yine bu dönemde Abdurrahman Gazi, Yunus Emre, Kâzım Yurdalan, Palandöken mahallelerinde özel mülkiyet arasındaki boş kamu arsalarına da gecekondu yapılmaya başlanmıştır.

Bu tarihten sonra kentin klasik gecekonu mahallelerinde yer kalmayınca gecekonu yapmaya niyetli kişiler yeni yer arayışlarına başlamışlardır. Bu dönemde Yenişehir Bölgesinde, Kiremitlik Tepesi gibi doğal bir setle kamufle edilmiş olması, ilgili kurumların denetim yapmaması ve bölgede faaliyet gösteren tuğla ocakları ile tarla sahiplerinin de istekli olmaları sonucunda gecekondulaşma için çok ideal bir yer haline gelmiş ve bölgede gecekondu görülmeye başlanmıştır. 1974 yılında bu bölgede gelişmeye başlayan gecekondulaşma tehlikesinin önünün alınması, kentteki konut açığının çözümü ve oluşabilecek imar sorununa karşı İmar ve İskân Bakanlığı ile Belediye işbirliğinde Erzurum III Nolu Gecekonu Önleme Bölgesi (Yenişehir Senti) Kurulmuştur (Doğusoylu, 2004). Yenişehir’in kurulması kentteki gecekondulaşmayı durdurmuştur. Ancak Yenişehir planlandığı amaç doğrultusunda gecekonu yapmaya niyetli kişilerin değil, daha çok kentteki orta ve yüksek gelir düzeyine sahip insanların yaşadığı bir yerleşme olmuştur. Yenişehir’de kurulan konut kooperatiflerine yerleşen ailelerin evlerini gecekonu yapmaya niyetli ailelere, evleri metruk kalmaları diye ucuz olarak kiraya vermeleri, bunun yanında bu evlerin kent merkezinde olması nedeniyle kent içi ulaşım giderinin az olması, konut maliyeti ve yasal yönden gecekonu inşa etmekten daha avantajlı olması (kanun ihlali, yıkım tehlikesi vb.) gibi nedenler gecekonu yapmaya niyetli kişilere bu merkezi mahallelere yerleşmeyi cazip kılmış, buralara olan yönelmeler sonucu gecekondulaşma büyük ölçüde durmuştur.

Yenişehir’in kurulmasını takip eden dönemde Erzurum’un 30 mahallesinde toplam 12.642 gecekonu karakterli konut bulunup, bunlarda toplam 99.218 kişi yaşamaktadır (Doğanay, 1988). 1980 yılında

Erzurum kent merkezi nüfusunun 200.701 olduğu göz önüne alındığında nüfusun yarıya yakınının gecekondularda yaşadığını görülmektedir. Bu dönem nüfus ve mekânsal anlamda gecekondulaşmanın en yoğun olduğu dönemdir. 1985'ten sonra Dadaşkent Toplu Konut Bölgesinin inşası da Yenişehir'in gösterdiği etkiye benzer bir etki göstererek gecekondulaşmanın durmasında etkili olmuştur. Nitekim 1994 yılında Erzurum Belediyesi'nin Bakanlar Kurulu kararıyla (Resmi gazete, 1993) büyükşehir ünvanı kazanıp, alt kademe belde belediyelerine ayrıldığı zaman yapılan ayrıntılı gecekondulu tespit çalışmasında toplam gecekondulu sayısının 12.646 olması, geçen 14 yıllık sürede gecekondulu sayısında değişme yaşanmamış olması, Yenişehir ve Dadaşkent yerleşmelerinin kurulmasının gecekondulaşmayı durdurmadaki işlevini göstermektedir (Tablo2). Ancak mevcut gecekondulu sayısının günümüzde hâlâ çok yüksek olması çevresi modern, merkezi ise köyleşmiş Erzurum gerçeğini ortaya çıkarmıştır.

Tablo 2. Gecekondulu Sayısının Kent Merkezini Oluşturan Alt Kademe Beldelerine Göre Dağılımı - 1994	
Table 2. The Number of Shanty House in Erzurum City for Central Subprovince – 1994	
Alt Kademe Belediyesi	Gecekondulu Sayısı
Yakutiye Beldesi	2.648
Yenişehir Beldesi	1.054
Kâzım Karabekir Beldesi	7.669
Dadaşkent Beldesi	80
Toplam Tapu Tahsis Belgeli	11.451
2982 ve 3290 Sayılı İmar Affi yasalarından yararlanamayan gecekondulu Sayısı	1.195
TOPLAM GECEKONDULU SAYISI (1994 YILI)	12.646
Kaynak: Erzurum Büyükşehir Belediyesi, 2004a	

1994'ten günümüze gelen süreçte “İmar Uygulamaları, Tasfiye, İslah, Yıkım ve Kentsel Dönüşüm” adları altında çeşitli çalışmalar yapılmış olsa da kent hâlâ bu gerçeğe yüz yüzedir. Çünkü 2005 yılında yapılan bir araştırmaya göre kentte toplam 11.191 gecekondulu bulunmakta olup, 2005 yılında toplam konut sayısının 73.326 olduğunu düşünüldüğünde bu yıl itibarıyla kent nüfusunun yaklaşık 1/7' sinin gecekondularda yaşadığı görülmektedir (Kocaman, 2005).

2005'ten günümüze devam eden süreçte ise çalışmalar genellikle proje düzeyinde kalmış, gecekondular tasfiyeleri ise Telsizler (Harput) Mahallesi'nin bazı kısımları ile eski hayvan pazarı çevresindeki çok dar bir sahada gerçekleştirilebilmiştir (Erzurum Büyükşehir Belediyesi, 2007; Palandöken Belediyesi, 2007). Bu projeler kapsamında kentteki belediyeler, TOKİ ile çeşitli protokoller yapmışlar ancak bu projelerin uygulanmasında henüz somut bir gelişme söz konusu olmamıştır. Bütün bu çalışmalar sonunda gecekondulaşmayı Temmuz 2008 değerleriyle incelediğimiz zaman kentteki toplam gecekondular sayısının 11.113 olması Erzurum'un modern görünümlü bir kent yolunda bulunduğu kötü noktayı ortaya çıkarmaktadır.

<i>Tablo 3. Erzurum'da Yıllara Göre Gecekondular Sayısı</i>	
<i>Table 3. The Number of Shanty House in Erzurum</i>	
<i>Yıllar</i>	<i>Gecekondular Sayısı</i>
1955	560
1965	2550
1980	12.642
1994	12.646
2004	11.191
2008 (Temmuz)	11.113

Kaynak: Erzurum Büyükşehir Belediyesi, 2004a ve 2007; Doğanay, 1988; Yakutiye Belediyesi, 2004 ve 2007; Palandöken Belediyesi, 2007 verilerlerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

5. GECEKONDU ÖNLEME, TOPLU KONUT VE KENTSEL DÖNÜŞÜM ÇALIŞMALARI

5.1. I ve II Numaralı Gecekondular Önleme Bölgeleri

Erzurum kentinde gecekondular önleme başlığı altındaki ilk çalışma 1958 yılında dönemin hükümetinin talimatıyla belediye tarafından Dağ Mahallesi'ndeki arazilerin tapulaştırma işlemlerini kapsayan 55 nolu kadastro paftasının parselasyonu çalışmasıyla başlamıştır. Bu çalışma ile Aziziye Mahallesi kurularak gecekondular hak sahipleri tespit edilmiş, tapu tahsis belgesi dağıtımı yapılmıştır. Çalışmanın ardından bölgeye I Nolu Gecekondular Önleme Bölgesi adı verilmiştir. Tapu dağıtımı

gecekondu mahallesinin kuzeyeye doğru hızlı bir yayılış göstermesine neden olmuştur. Kuzeyde görülen yayılışa karşı ise yine benzer parselasyon çalışmaları yapılarak II Nolu Gecekondu Önleme Bölgesi oluşturulmuştur. Bu bölge ise kısa bir zaman sonra Gaziler Mahallesi adını almıştır.

Foto 1. Dağ Mahallesinden Bir Görünüm

Foto 1. A view from Dağ Shantytown

I ve II Nolu gecekondu önleme bölgeleri adı altında Dağ Mahallesinde gerçekleştirilen bu çalışmalar yıkım, söküm, tasfiye gibi sorunun çözümüne yönelik çalışmaları içermemiştir. Yapılan parselasyon çalışmaları ve bölgede kurulan gecekondu tapu tahsis belgesi dağıtımı, gecekondu önleme bir tarafa, bölgeye olan cazibeyi artırmış ve gecekondulaşmayı hızlandırmıştır. Bunun için bu dönemde yapılan gecekondu önleme çalışmalarının sadece adı gecekondu önleme çalışmaları olmuştur. Bu bölgede şimdiye kadar gecekondu tasfiye işlemi bir kez gerçekleştirilmiştir. Erzurum-Kars Demiryolunun batısında küçük sanayi bölgesinin kuzeyine yapılan 12 adet gecekondu sanayi çarşısının gelişimini engelleyeceği düşünülerek dönemin belediyesince yıkılmıştır. Ancak 1967 mahalli seçimleriyle değişen yerel yönetim tarafından burada yapılan tasfiyeler durdurulmuş, söz konusu dönemden itibaren günümüze kadar bu bölgede gecekondu önleme adına hiçbir şey

yapılmamıştır. Yerel yönetimlerde devam eden müsamahakar tavır günümüzde Kâzım Karabekir İlk Kademe Beldesinin sınırları içinde kalan bu bölgede gecekondular, sayısı 7.669 haneyi bulan dev bir köy görüntüsünün ortaya çıkmasına neden olmuştur (Doğusoylu, 2004; Erzurum Büyükşehir Belediyesi, 2004a).

5.2. III Numaralı Gecekondu Önleme Bölgesi(Yenişehir)

1974 yılı Kasım ayında İmar ve İskân Bakanlığı kentte hızlı gelişen gecekondulaşma sorununa çözüm bulunması için sosyal konut fonundan Erzurum'a 6 milyon TL verileceğini bildirmiş ve konu ile ilgili olarak belediyeden çalışma başlatmasını istemiştir. Çalışmaya göre, yapılacak konutların yerini belediye belirleyecek, proje ile kredi ve finansmanını bakanlık sağlayacaktı. Bakanlık, belediyenin bu fonu 1975 yılı sonuna kadar kullanabileceğini ve yapılacak konutların kullanım alanının ise 64 m² ile sınırlı olduğunu bildirmiştir. Belediye başta bu bütçeyi kullanarak Dağ Mahallesiindeki gecekonduları temizleyip, bu bölgeye toplu konut alanı yapmayı düşünmüş, ancak sürenin kısa olmasından dolayı bu çalışma yerine yeni bir gecekondu önleme bölgesi kurulmasını uygun bulmuştur. Dönemin koşullarına göre bu konuyla ilgili çeşitli ekiplerden oluşan (takdir ve kıymet komisyonu, tapu sicil, harita ve kadastro komisyonu, mali işler komisyonu bulunan) özel bir birim oluşturularak çalışmalara başlanmıştır. İlk olarak gecekondu önleme bölgesi için yer tespit çalışmaları yapılmıştır. Çalışmalar sonunda en uygun yer olarak kentin güneybatısındaki Palandöken dağlarıyla Kiremitlik Tepesi arasındaki düzlük belirlenmiştir. Bu bölgenin belirlenmesindeki en önemli faktör, önceleri tuğla ocaklarının bulunduğu arazilerin, arsa fiyatlarının artışı sonucu tuğla ocaklarının hızla kapanması ve bu bölgenin gecekondulaşmaya başlamasıdır. Yine bu bölgenin seçilmesinde arsa fiyatlarının ucuz olması (örneğin, bu dönem İstasyon ve Yunus Emre gibi mahallelerde arsa fiyatları 50-150 lira/m² iken bu bölgede m²'si 5-10 lira civarında değişmekteydi) da etkili olmuştur. Bakanlık gecekondu önleme bölgelerinin oluşturulmasında öncelikle ucuz arsa bedeli olan bölgeleri tercih etmekteydi. Aynı zamanda yazın cılız akan Kilise Deresi haricinde bir topografik engelin de bulunmaması bölgenin seçilmesinde etkili olan diğer bir önemli faktördür. İlk olarak arazi çalışması başlatılmıştır. Bu çalışma sonunda 4 milyon m²'lik alanın kamulaştırmaya ve yerleşime uygun olduğu tespit

edilmiştir (Bölge belediye sınırları içinde olup, tapu kayıtları üzerinden yapılan inceleme sonunda 51 tarla, kısmen de mera vasfı taşıyan arazinin varlığı tespit edilmiştir). Daha sonra bölgenin harita ve kadastro paftaları revize edilmiştir. Belediye imar komisyonu bölgeyi inceleyip, olumlu rapor hazırlayarak belediye meclisine sunmuştur. Bu sunumun ardından meclisin ilgili kararları kısa sürede tamamlanmıştır. Bakanlığın yetkili komisyonunun da incelemeler sonunda olumlu rapor vermesiyle çalışmalar başlatılmıştır.

Bölgenin kamulaştırma çalışmasının iki ayda tamamlanması planlanmıştır. Ancak bölgede çalışmalar hızla devam ederken bölgenin disipline olmasından ve planlanmasından kendi çıkarlarının kaybolacağını düşünen bazı çevreler projeyi engellemeye çalışmışlardır. Kentte konut açığının olmadığını ve bakanlığın yersiz olarak zarara sokulduğunu, yer seçimi yapılan bölgede arsa fiyatlarının çok pahalı olduğunu, bölgedeki arsaların belediye başkanı ve bazı nüfuzlu kişilerin arsası olduğunu bakanlığa ilemişlerdir. İddialar karşısında bakanlık projeyi durdurarak konu ile ilgili soruşturma başlatmıştır. İncelemeler sonunda iddiaların haksız olduğu, kentte 5000 civarında bir konut açığının olduğu ve seçimi yapılan bölgenin mali açıdan çok isabetli olduğu müfettişlerce tespit edilmiş ve bakanlığa rapor edilmiştir. Bakanlık 2 aylık bir erteleme ardından kamulaştırmanın devamına karar vererek çalışmalarını yeniden başlatmıştır. Kısa sürede imar planları hazırlanarak belediye meclisinden geçirilmiştir. Kabul edilen imar planı bakanlığın İmar Planlama ve Genel Mesken Müdürlüğü Metropolitan Daire Başkanlığına onaylatılarak yürürlüğe girmiştir (Doğusoğlu, 2004).

Çalışmalar sonunda 1163 sayılı kanuna göre kuruluşunu tamamlamış kooperatiflere 775 sayılı kanuna göre hazırlanan arsalar 18 Haziran 1980 günü mülki, idari ve askeri yöneticilerin iştirak ettiği törende noter çekilişiyle dağıtılmıştır. Bakanlığın proje kapsamında Erzurum'da kurulan konut kooperatiflerini düşük faizli kredi ile desteklemesi Yenişehir'in kısa sürede kurulmasını sağlamıştır. Bunun yanında yol, su, elektrik, kanalizasyon gibi alt yapı projeleri de ilgili kurumlarca imkânlar seferber edilerek kooperatiflerle eş zamanlı olarak tamamlanmıştır. 12.000 konutta toplam 60.000 nüfusu barındıracak şekilde planlanan Erzurum III Numaralı Gecekondu Önleme Bölgesi (Yenişehir), kurulduğu dönem Bakanlığın Türkiye'deki en büyük projesi ünvanı ile diğer belediyelere örnek gösterilmiştir (Babüroğlu, 2002).

Bölge, İmar ve İskân Bakanlığının desteği ile halk, belediye ve diğer kurumlarla işbirliği sonunda kısa sürede tamamlanmıştır. III nolu gecekondular önleme bölgesinin kuruluşuyla kentin çehresi değişmiş, kente yeni ve güzel bir görünüm kazandırılmıştır. Daha sonra III nolu gecekondular önleme bölgesinin ismi “Yenişehir” diye anılmaya başlanmıştır.

Foto 2. Yenişehir’den Bir Görünüm

Foto 2. A view from Yenişehir

Günümüzde Yenişehir’deki konutların alanının 100 m² altında olması eleştirilmektedir. Konutların bu şekilde olması 775 sayılı yasaya (dar gelirliler ve gecekondular yapmaya niyetli kişileri gecekondular yapmaktan vazgeçirmek amacıyla) göre hazırlanmasından kaynaklanmaktadır. Bilindiği üzere ilgili yasa 65-99 m² lik bir alana müsaade etmektedir. Bunun yanında Yenişehir’deki konutların birbirine benzediği dikkat çekmektedir. Bu durumda ise kurulan kooperatiflerde tip yönetmenliğinin uygulanması ve bu dönemde kentte mimarlık ofislerinin gelişmemiş olması etkili olmuştur.

Yenişehir kuruluş amacı itibariyle gecekondular yapmaya niyetli kişiler için ‘Gecekondular Önleme Bölgesi’ adı altında kurulmuş olsa da bölgeye yerleşen aileler, kent merkezinde harebe görünümlü toprak damlı evlerden Yenişehir’e taşınan orta ve yüksek gelir grubuna dahil olan memur, işçi ve esnaf aileleri olmuştur. Yenişehir’in kurulması bu

ailelerin apartman kültürüyle tanışıp, kentsel yaşam olgusuna adapte olmalarını sağlamıştır. Bu sebepten dolayı Yenişehir'in kurulması gecekondulaşmanın durmasında doğrudan etkili olamamıştır. Ancak Yenişehir'e yerleşen orta ve yüksek gelirli ailelerin, kent merkezinde boşattıkları evlerini az da olsa ek gelir elde etmek, boş, terkedilmiş ve yıkık kalmasını önlemek gibi amaçlarla gecekondulaşmaya niyetli kişilere kiraya vermeleri gelişen süreç içinde kentteki gecekondulaşma olgusunun yavaşlamasında etkili olmuştur. Süreç içinde hızla büyüyen ve gelişen Yenişehir, 1994 yılında Erzurum Belediyesi'nin büyükşehir olmasıyla merkez ilçeyi oluşturan alt kademe belediyelerinden biri olmuştur. Günümüzde 148.427'lik nüfusa sahip olup, 2009 yerel seçimleri ardından oluşturulacak olan Palandöken ilçesinin merkezi kısmını oluşturmaktadır (TUIK, 2007; Resmi Gazete, 2008).

6.3. Dadaşkent Toplu Konut Bölgesi

1967 yılına kadar ruhsatsız binaların yapıldığı, plansız köy tüzel kişiliğine sahip olan Gezköy, günümüze kadar hazırlanmış bütün imar planlarında (Lambert, Zeki Yapar, Âlim Çopuroğlu, Zühtü Can tarafından hazırlanmış Erzurum İmar Planları) gelişen kent bütünü içinde düşünülmüştür. Ancak resmi olarak 1967 yılında 6785 sayılı kanun kapsamında 1/20.000 ölçekli Erzurum Ana İmar Planı içine dahil edilmiştir. Yerleşme 1975 yılında belediye sınırlarına katılarak köy tüzel kişiliği kaldırılmış, adı Gezköy Mahallesi olarak değiştirilmiştir. 1978 – 1980 yıllarını kapsayan dönemde ise Gezköy, Nazım İmar Planı yapılarak uygulamaya koyulmuştur (Dadaşkent Belediyesi, 2008). Belediye sınırlarına dahil edilmesiyle başlayan alt yapı çalışmalarının 1984 yılında tamamlanmasının ardından 1985 yılında Erzurum Belediyesi, İmar ve İskan Bakanlığının desteğiyle kentteki konut açığını gidermek ve bölgede gecekondulaşmayı önlemek için 5000 konutluk Dadaşkent Toplu Konut Uygulama Bölgesi Projesini hazırlamıştır. Yenişehir'de yapılan çalışmalara benzer olarak önce kamulaştırma yapıp, oluşturulan parselasyonla arsalar konut kooperatiflerine tahsis edilmiştir (Polat, 2004; Erzurum Büyükşehir Belediyesi, 2004). Bu tarihten itibaren kırsal görünüme sahip olan bölge, Erzurum'un batısında modern kent görünümü kazanmaya başlamıştır. 1987 yılında ise uygulanan imar planı çerçevesinde bütün yolları tamamlanmıştır. 1994 yılına gelindiğinde ise 9 Eylül 1993 tarih ve 504 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla Erzurum, büyükşehir ünvanı kazanınca bu bölgede Dadaşkent Alt Kademe Beldesi

oluşturulmuştur. Yapılaşmanın hızla devam ettiği Dadaşkent 2004 yılında ise 5216 yasayla ilk kademe belde kimliğine kavuşmuştur. Dadaşkent sınırlarına 5 köy dâhil edilmiştir. 22.03.2008 tarihinde yürürlüğe giren 5747 sayılı Büyükşehir Belediyeleri sınırlarını düzenleyen kanun ile ilk kademe belediyelerinin kapatılması kapsamında 2009 yerel seçimleri ardından Ilıca ilçesiyle birleşerek Aziziye Merkez ilçesini oluşturacaktır (Resmi Gazete, 2008).

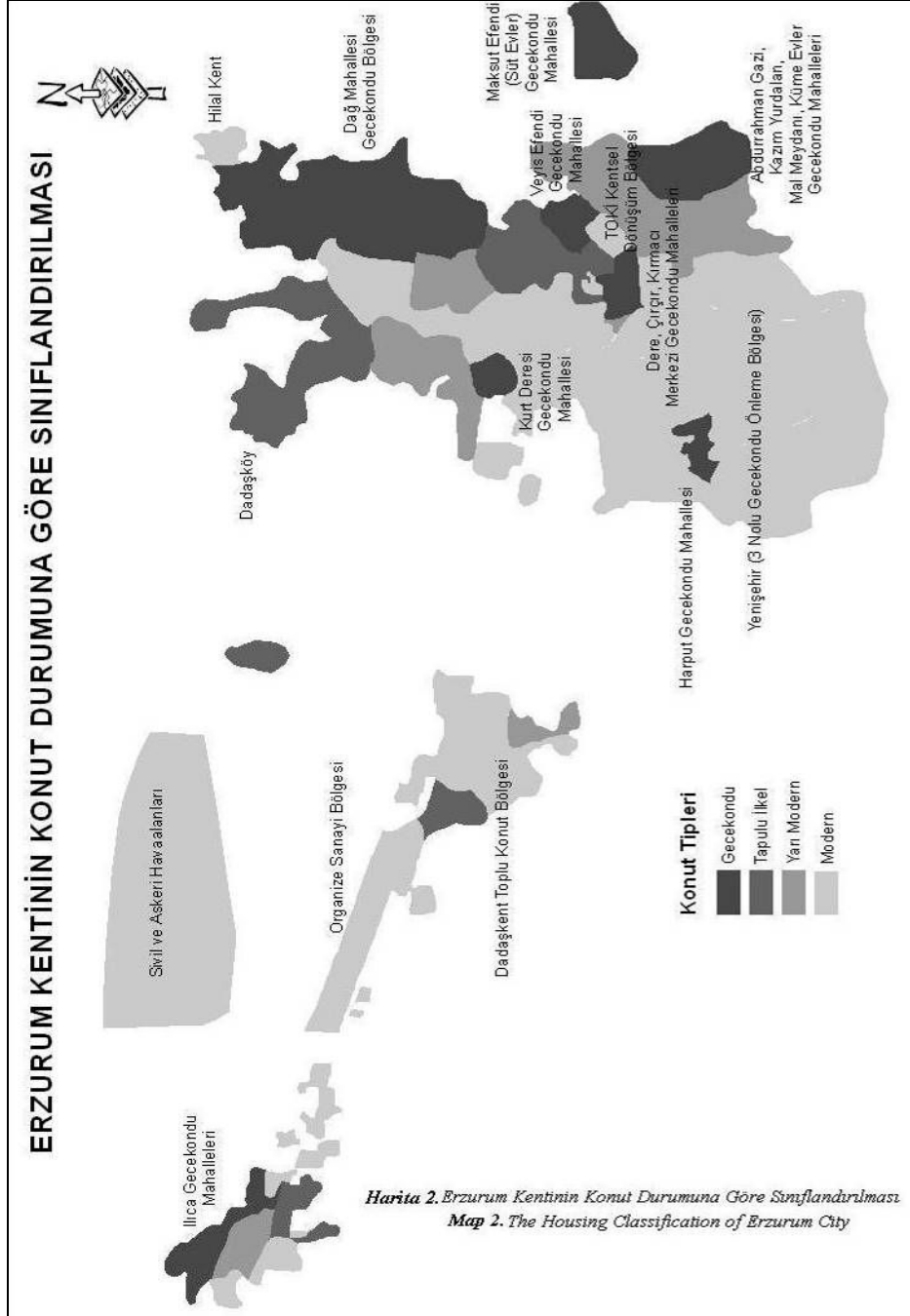

Foto 3. Dadaşkent'ten Bir Görünüm

Foto 3. A view from Dadaşkent

6.4. Yakın Dönem (Gecekondu Yıkımı, Tasfiye, Islah, Kentsel Dönüşüm) Çalışmaları ve Planlamalar

Yakın dönem gecekondu önleme çalışmalarının ilki 1994 yılında Erzurum Belediyesi'nin Bakanlar Kurulu Kararıyla (Resmi gazete, 1993) büyükşehir ünvanı kazanıp, alt kademe belde belediyelerine ayrılacağı dönemde yapılmıştır. Bu dönemde kentte yer alan gecekonduların ayrıntılı tespit çalışmasının yanında Jandarma Bölge Komutanlığı ile 110'luk polis lojmanlarının arasında yer alan derede 1980 sonrası kurulmuş olan 30 gecekondu yıkılarak bu bölge arazisi askeri fonksiyon alanına dahil edilmiştir.

Ayrıca Kayakyolu üzerinde yer alan tuğla ocağı olarak işletilen ve aynı zamanda gecekondular vasfı kazanan 18 gecekondular yıkılmıştır. Buralarda yaşayan halkın mağdur olmaması için Yunus Emre Semtinin Palandöken Dağı eteklerine doğru olan kuzey kısımlarında mülkiyeti belediyeye ait olan arsalar gecekondular sahiplerine tahsis edilerek Küme Evler (Palandöken) Mahallesi kurulmuştur (Erzurum Büyükşehir Belediyesi, 2004a).

Foto 4. Yakutiye Belediyesi, Yıldızkent Kentsel Dönüşüm Konutlarından Bir Görünüm

Foto 4. A view from Yıldızkent Recycle Public Housing, Which was established by Yakutiye Municipality

1994-1999 yıllarını kapsayan dönemde ise Yakutiye Belediyesi'nin çalışmalarının ön planda olduğunu görmekteyiz. Bu dönemde Yakutiye Belediyesi yol açma, çevre düzenlemesi ve imar uygulama çalışmaları kapsamında (18. Madde uygulama çalışmasıyla) Dere, Çırçır, Kırmacı ve Aşağı Köşk Mahallelerinde yer alan 455 gecekonduyu enkaz bedelini ödeyerek tasfiye etmiştir (Yakutiye Belediyesi, 2004). Yakutiye Belediyesi özellikle 1999-2004 arasında ciddi bir gayret içinde olmuştur. Geliştirilen gecekondular ıslah ve kentsel dönüşüm projesiyle Kurt Deresi, Hasan-ı Basri ve Mehdi Efendi

mahallelerinde 1000 civarında gecekondu yıkılmıştır. Gecekonducularda yaşayan halktan isteyenlere enkaz bedeli ödenmiş, isteyenlere ise mülkiyeti Yakutiye Belediyesine ait olan Yıldızkent semtinde bulunan arsalar üzerine inşa edilen modern konutlar verilmiştir. TOKİ desteğiyle belediye tarafından 6 ay gibi kısa sürede tamamlanan 340 konuttan oluşan bu proje, Türkiye’de belediye ve TOKİ işbirliğiyle yapılan ilk kentsel dönüşüm uygulaması olarak geniş yankı bulmuş ve birçok belediyeye de örnek olmuştur. Hasan-ı Basri ve Mehdi Efendi mahallelerinde yıkılan gecekonducuların arsaları toplu konut yapımı için TOKİ’ye tahsis edilmiş, tahsis edilen arsalar üzerinde 512 konuttan oluşan yeni bir semt kurulmuştur (Yakutiye Belediyesi, 2004; Kocaman, T., 2004).

Foto 5. TOKİ Yıldızkent 2. Bölge Kentsel Dönüşüm Konutlarından Bir Görünüm

Foto 5. A view from 2.Yıldızkent Recycle Public Housing Region, Which was established by TOKİ

2005 yılında ise Büyükşehir Belediyesi Harput Mahallesi, Çöp Deresi mevkiinde bulunan ve 2004 yılında enkaz bedelleri ödenen 70 gecekonduyu tasfiye etmiştir (Erzurum Büyükşehir Belediyesi, 2004b). Bunun yanında yine Büyükşehir Belediyesi Abdurrahman Gazi Semtinde

yeralan hayvan pazarının yerinin değiştirilmesi kapsamında burada bulunan 8 kaçak konutu yıkmıştır (Erzurum Büyükşehir Belediyesi, 2007).Yine bu yıl içinde TOKİ, Yıldızkent Kentsel Dönüşüm Projesi Konutları adı altında Çat yolu üzerinde toplam 700 konutun (1. Bölge: 280 ve 2. Bölge: 420) inşasına başlamıştır (TOKİ, 2008). Bu yıl itibariyle yapımı tamamlanan konutlar kentte yer alan gecekonu sayısının azaltılmasında doğrudan etkisi bulunmamasına karşın kentteki konut açığını giderme, düşük ve orta gelirli aile grubuna yönelik ucuz konut sunma ve kentteki konut piyasasını dengeleme adına önem arz etmektedir.

Foto 5. TOKİ Yakutiye (Rabia Hatun ve Habip Efendi Mahalleleri) Kentsel Dönüşüm Konutlarından Bir Görünüm

Foto 5. A view from Yakutiye Recycle Public Housing Region (Rabia Hatun and Habip Efendi Distircts) Which was established by TOKİ

2005'ten sonra yapılan çalışmalara bakıldığında yapılan çalışmaların proje düzeyinde yürütüldüğünü görmekteyiz. Yakutiye Belediyesi belde sınırları içindeki Rabia Hatun ve Habip Efendi Mahallelerinde bulunan 750 konutun enkaz bedellerini ödeyerek bu bölgeyi 2000 konutun inşası için TOKİ'ye tahsis etmiştir (Erzurum Büyükşehir Belediyesi, 2004c; Yakutiye Belediyesi, 2007). Yapımı planlanan Yakutiye 2. Bölge Kentsel Dönüşüm Projesi, gecekondulardan

kaynaklanan kentteki çirkin görüntünün ortadan kaldırılmasının yanında kentteki konut ihtiyacının karşılanacağı önemli bir projedir. Bunun yanında Büyükşehir Belediyesi ile Palandöken Belediyesi, Eski Hayvan Pazarı ve Harput Mahallelerinde bulunan gecekonduları ve mandraları kaldırarak buralarda TOKİ ile ortaklaşa modern konutlar kurup, 2009 yılında bu bölgelerde kentsel dönüşüm proje uygulaması başlatmayı planlamaktadır (Erzurum Büyükşehir Belediyesi, 2007).

Foto 6. *TOKİ Yakutiye (Mehdi Efendi Mahallesi) Kentsel Dönüşüm Konutlarından Bir Görünüm*

Foto 6. *A view from Yakutiye Recycle Public Housing Region (Mehdi Efendi Mahallesi) Which was established by TOKİ*

Tablo 5. Erzurum Kentinde TOKİ Tarafından Gecekondu Önleme ve Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Kapsamında Yaptırılan Konut Projeleri
Table 5. Erzurum City's Housing Estate Projects which are built within Preventing Shantytown and Housing Estate Recycle Studies by TOKİ

Proje Adı ve Yapım Bölgesi	Amaç	Durumu	Konut Sayısı	Aşaması
Erzurum Merkez Yıldızkent 1. Bölge	Kentsel yenileme projesi	İnşaatı tamamlandı	280	% 100
Erzurum Merkez Yıldızkent 2. Bölge + Sosyal Donatı (İlköğretim24), Ticaret merkezi, Camii, Kütüphane	Kentsel yenileme projesi	İnşaatı tamamlandı	420	% 100
Erzurum Merkez Yakutiye	Kentsel yenileme projesi	İnşaat aşamasında	512	% 85
Erzurum Merkez Yakutiye	İdare konut uygulaması	İnşaatı tamamlandı	340	% 100

Kaynak: TOKİ, 2008

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Erzurum kentinde 1994 öncesi gecekondu sorununa yönelik yapılan çalışmaların tamamı doğrudan gecekonduların yıkımını içeren çalışmalar değildir. İlk dönem çalışmaları (I ve II Numaralı Gecekondu Önleme Bölgeleri) sorunu çözmek bir yana içerdiği parselasyon çalışması ve gecekonduarda yaşayan halk için tapu tashis belgesinin dağıtılmasıyla gecekondulaşmayı adeta teşvik etmiştir.

III Nolu Gecekondu Önleme Bölgesi (Yenişehir) ve Dadaşkent Toplu Konut Bölgesinin oluşturulmaları ise gösterdikleri dolaylı etkiyle kentte gecekondulaşmanın durdurulmasına yardımcı olmasına karşın kentteki gecekondu sayısını azaltma gibi bir etki gösterememiştir.

Erzurum Büyükşehir Belediyesi, İmar İşleri Daire Başkanlığı kayıtlarına göre 1994 yılından önce belediye tarafından kentteki bazı bölgelerde gecekonduların yıkımı sözkonusu olmuş olsa da bu yıkımlar gecekondular sorununu çözme amacına yönelik olmayıp, yol, park, altyapı, imar uygulaması ve çevre düzenlemesi amaçları doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Bu yıkımların ardından gecekonduların yıkılanların başka yerlerde gecekondular yapmasına belediyece göz yumulmuş, hatta sosyal yardım, gecekondular hizmetleri, fen işleri birimlerince gecekonduların yıkılan halka yardım edilmiştir. Bu duruma yerel idarecilerin siyasi rant kaygıları da eklenince uzun yıllar kentteki gecekondular sayısında azalma olmamıştır.

1994 öncesi dönem incelendiği zaman Erzurum kent merkezinde devlet lojmanları haricinde apartman-site tarzı modern bina sayısının oldukça az olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumun ortaya çıkmasında kent sakinlerinin düşük ekonomik gelir seviyesinin yanında kültürel koşullar da etkili olmuştur. Kentte uzun yıllar ataerkil aile modeli görülmüş, kalabalık nüfuslu aileler bahçeli, geniş ve müstakil evlerde oturmayı tercih etmişlerdir (Koç, 2000). Apartman kültürüyle tanışma 1980’lerde sonra Yenişehir’in kurulmasıyla birlikte başlamıştır. Kentleşme sürecinde genellikle modern konutların kent merkezinden uzakta yeni yerleşim merkezlerinde yapılması kent merkezinde görüntü kirliliğine neden olan tapulu eski binaların oranının artmasına yol açmıştır. Günümüzde de varlığını koruyan eski binalar resmi anlamda gecekondular olarak değerlendirilmese de büyük çoğunluğu fiziki görünüm itibarıyla gecekondulardan farklı değildir.

1994 yılından sonra gecekondular sorununa karşı yapılan çalışmaların, büyük bir kısmının kırsal yerleşme görünümüne sahip olan Erzurum’u henüz modern bir kent düzeyine ulaştırmadığı kuşkusuzdur. Ancak yakın dönemde güzel çalışmalar da yapılmıştır. Örneğin Erzurum’un merkezi kısmının yerel yönetimi olan Yakutiye Belediyesi 1999-2004 arası dönemde 1.500’ü aşkın gecekonduları yıkmış ve Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Projesini ilk defa uygulayarak birçok kente örnek olmuştur. Bu çalışmalar sonucunda çevresinde kurulan modern yerleşmeler (Yenişehir, Dadaşkent, Kayakyolu, Yıldızkent ve diğ.) sayesinde içi çürük dışı çok güzel bir elmaya benzeyen Erzurum’un merkezi kısmı daha modern bir görünüm almıştır.

1994 sonrası süreci kapsayan son dönem çalışmalarına rağmen 2008 Temmuz itibarıyla toplam gecekonduların sayısı 11.113 olup, bu miktar kentin konut varlığı içinde önemli bir orana sahiptir. Tapulu ilkel ve metruk yapılarla birlikte düşünüldüğünde, buralarda yaşayan nüfus 140.000'i bulmaktadır (Erzurum Büyükşehir Belediyesi, 2005). Kentin jeolojik yapısı ve depremselliği gerçeği dikkate alınarak bu binaların temizlenmesi acil durum arz etmektedir. Çünkü kenti sınırlandıran fayların her an aktif olabileceği bilim adamlarınca ifade edilmektedir (Bektaş ve Eyüpoğlu, 2004). Büyükşehir Belediyesi kentteki yapılacak yeni binlar için konut kooperatiflerini kent merkezine yönlendirmeli, kent merkezinin bir an önce modern görünüme kavuşması için kamulaştırma faaliyetlerini artırmalıdır.

Günümüzde Yakutiye Belediyesi sürdürdüğü çalışmalarla gecekonduların temizleme ve kentin merkezi kısımlarını modern görünüme kavuşturma adına çalışmalarını devam ettirmektedir. Ancak 5747 yasayla Yakutiye İlk Kademe Belediyesi 2009'da yapılması planlanan yerel yönetimler seçimleri ardından bünyesine Kâzım Karabekir, Dadaşköy ve Dumlu İlk Kademe Belediyelerini içine alarak merkezi ilçe fonksiyonu kazanacaktır (Resmi Gazete, 2008). Bu durum gecekondular sorununu çözme adına yeni kurulan Yakutiye İlçe Belediyesine büyük bir sorumluluk yüklemektedir. Çünkü yeni yapılandırılmayla belediye sınırları içinde bulunan 1.193 gecekonduya Kâzım Karabekir İlk Kademe Belediyesi sınırları içinde bulunan 7.699 gecekondular eklenmiştir. Böylece Yakutiye Merkez İlçesi kentte gecekonduların en yoğun olduğu yer olmuştur. Bunun yanında Dadaşköy ve Dumlu yerleşmelerinde ise ilkel konut sayısı oldukça fazladır. Yine kentin ilk yerleşim çekirdeğini oluşturan Yakutiye Belediyesi sınırları içinde önemli tarihi eserler bulunmaktadır. Gerek bu eserlerin korunması gerekse kent turizmi potansiyeli açısından tam olarak değerlendirilmesi, eserlerin etrafındaki gecekondular ve tapulu ilkel konutların temizlenmesine bağlıdır.

Belediye kayıtlarına göre Dadaşkent Beldesinde günümüzde 60 gecekondular bulunmasına karşın, özellikle Gezköy Mahallesi tapulu ilkel konut sayısı 900'e yakındır. Dadaşkent'te de şimdiye kadar kentsel dönüşüm ve gecekondular sorununu çözme adına hiçbir çalışma yapılmamıştır. Kentin batıdan giriş kısmını oluşturan bölgede son derece lüks, çağdaş ve tripleks konutlarla tapulu ilkel ve gecekonduların

yanyana yer alması ilginç bir manzaranın oluşmasına sebep olmaktadır. Dadaşkent Belediyesi de TOKİ ile kentsel dönüşüm projesi protokolü imzalamış olup (Dadaşkent Belediyesi, 2008), yakın bir zamanda çalışmalara başlamayı planlamaktadır. Dadaşkent 2009 seçimleri ardından kırsal karakterli konutların genişçe yer kapladığı Ilıca'nın dahil olmasıyla, Aziziye Merkez İlçe Belediyesine bağlanacaktır. Kentin gelişim alanında kurulu olan bu yerleşmemizde de yerel yöneticilerin çözmesi gereken en öncelikli konu gecekonduların temizlenmesi olmalıdır.

Sorumluluk olarak yerel yönetimlerden en büyük sorumluluk kuşkusuz Erzurum Büyükşehir Belediyesi'ne düşmektedir. TOKİ ve Palandöken Belediyesiyle ortaklaşa hazırlanan Eski Hayvan Pazarının bulunduğu bölgede yapılacak olan kentsel dönüşüm ve toplu konut projesi uygulamasıyla Palandöken İlçe Belediyesi sınırları içinde yer alan gecekonduların sayısı önemli ölçüde azalacaktır. Erzurum 2011 yılında düzenlenecek olan Dünya Uluslararası Üniversitelerarası Kış Olimpiyatlarına ev sahipliği yaparak Türkiye'yi temsil edecektir. Bu organizasyonla belediyeler, sağlanacak hükümet desteğiyle başta gecekonduların sorunlarının çözümü olmak üzere Erzurum'un şehircilik anlamında geliştirilmesi adına büyük bir fırsat yakalamışlardır.

Gecekondular, altyapı problemleri başta olmak üzere birçok kentsel sorunun kaynağını oluşturmaktadır. Kentte modern görünümün sağlanmasının yanında birçok alt yapı ve çevre sorunlarının giderilmesi, sosyal huzurun temini ve kültürel uyumun gerçekleşmesi de gecekonduların temizlenmesine bağlıdır.

Gecekondulaşmanın günümüzde ulaştığı boyutta yanlış imar planlarının ve uygulamalarının payı oldukça fazladır (Doğanay, 1983). Bundan sonra hazırlanacak imar planları ve uygulamaları çok önemlidir. Yapılacak planlamalarda gecekonduların sorunu göz önüne alınmalıdır.

KATKI BELİRTME: *Bu makalenin hazırlanmasında çok değerli fikir ve bilgilerini bizimle paylaşarak kaynak toplama noktasında yardımlarını esirgemeyen Erzurum Büyükşehir Belediyesi Emekli İmar Şube Müdürü (Yakutiye Belediye Başkanı Danışmanı) Turan KOCAMAN'a, Erzurum Büyükşehir Belediyesi Gecekondular ve Toplu Konut Hizmetleri Şube Müdürü Halis POLAT'a, Emekli Erzurum Belediyesi Kamulaştırma Müdürü Ahmet DOĞUSOYLU'ya ve Arş. Gör. Hüseyin KAVAS'a teşekkürlerimizi sunarız.*

KAYNAKÇA

- Arû, K. A., (1998). Türk Kenti: Türk Kent Dokularının İncelenmesine ve Bugünkü Koşullar İçinde Değerlendirilmesine İlişkin Yöntem Araştırması. Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Atalay, İ., (1980). Erzurum Ovası ve çevresinin iklimi. Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, sayı:12, Fasikül: 2, s. 252-254, Ankara.
- Bektaş, Ü., Eyüpoğlu, Y., (2004). Erzurum Bölgesinin Depremselliği. KATÜ-TMMOB-Erzurum Jeoloji Mühendisleri Odası-Erzurum Büyükşehir Belediyesi Kentleşme ve Deprem Konulu Panel Bildirisi, Erzurum.
- Babüroğlu, S. (2002). Meslek Hayatım ve Çalışmalarım. Simge Yayınları, Ankara.
- Dadaşkent Belediyesi. (2008). Beldemizin Tarihi ve Beldemizden Haberler. <http://www.dadaskent.bel.tr/index> , 21.04.2008.
- Doğanay, H. (1983). Erzurum'un Şehirsal Fonksiyonları ve Şehir Planlarının Eleştirisi. Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Böl., Basılamamış Doçentlik Tezi, Erzurum.
- Doğanay, H. (1985). Erzurum'un Genel Coğrafi Özellikleri. Şehr-i Mübarek Erzurum, Erzurum Belediyesi Kültür Yayınları, No: 1, Ankara.
- Doğanay, H. (1988). Erzurum'da Gecekondulaşma Sorunu ve Başlıca Çözüm Yolları. Fırat Havzası Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Kalkınma Sempozyumu 7-9 Nisan 1988, Bildiri Kitabı, Fırat Üniversitesi Yay. Elazığ.
- Doğanay, H. (1997). Türkiye Beşeri Coğrafyası. MEB Yayınları, No:2982, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi No: 877, Eğitim Dizisi: No: 10, İstanbul.
- Doğanay, H. (2000). Coğrafyaya Giriş.Üniversite Kitapları Serisi, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya.
- Doğusoylu, A. (2004). Erzurum'da Gecekondulaşma Hakkında tarihinde yapılan bilirkişi mülakatı notları. 1 Ağustos 2004, Erzurum.

- Erzurum Büyükşehir Belediyesi. (2004a). İmar İşleri Daire Başkanlığı, Toplu Konut ve Gecekondu Hizmetleri Müdürlüğü Arşivi Gecekondu Verileri.
- Erzurum Büyükşehir Belediyesi. (2004b). 91 sayılı Erzurum Büyükşehir Belediye Meclisi Kararı. Kabul Tarihi: 08 Eylül 2004.
- Erzurum Büyükşehir Belediyesi. (2004c). 60 sayılı Erzurum Büyükşehir Belediye Meclisi Kararı. Kabul Tarihi: 05 Temmuz 2004.
- Erzurum Büyükşehir Belediyesi. (2005). Numarataj Şefliği Erzurum Kenti Mahallelere Göre Konut-İşyeri-Bina Sayıları Verileri.
- Erzurum Büyükşehir Belediyesi. (2007). Erzurum Büyükşehir Belediyesi 2006 Faaliyet Raporu. Strateji Geliştirme Şube Müdürlüğü Yayınları, Erzurum.
- Erzurum Valiliği. (1998). İl Yıllığı, Erzurum.
- Kartal, K. S.(1983). Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye’de Kentleşme. Yurt Yay. Türkiye Araştırmaları, Toplum Bilim Dizisi, No:6 Ankara.
- Kaya, E., Şentürk, H., Daniş, O., Şimşek, S. (2008). Modern Kent Yönetimi – 1. Okutan Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul.
- Keleş, R. (2004). Kentleşme Politikası. İmge Kitabevi, 8. Baskı, Ankara
- Kocaman, S. (2005). Erzurum’da Kentsel Gelişim ve Gecekondulaşma Sorunu. Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Bölümü, Coğrafya Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Alan Araştırması, Erzurum.
- Kocaman, T. (2004). Erzurum’da Gecekondulaşma Hakkında tarihide yapılan bilirkşi mülakatı notları. 27 Ağustos 2004, Erzurum.
- Koç, H. (2000). Erzurum’un Kentleşme Sürecinde Kültürel Yapılanma. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- İller Bankası. (1965). Erzurum Analitik Etütleri. Ankara.
- Palandöken Belediyesi. (2007). Palandöken Belediyesi 2006 Yılı Faaliyet Raporu. Erzurum.

ERZURUM KENTİNDE GECEKONDU ÖNLEME VE KENTSEL DÖNÜŞÜM ÇALIŞMALARI

- Polat, H. (2004). Erzurum’da Gecekondulaşma Hakkında tarihide yapılan bilirkişi mülakatı notları. 21 Ağustos 2004, Erzurum.
- Resmi Gazete. (1966) 775 sayılı Gecekondu Kanunu. <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/404.html>, 21.06.2008.
- Resmi Gazete. (1993) 504 sayılı Yedi İlde Büyükşehir Belediyesi Kurulması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. <http://rega.basbakanlik.gov.tr>, 21.06.2008.
- Resmi Gazete. (2004) 5237 sayılı Türk Ceza kanununun 184. Maddesi (İmar Kirliliğine Neden olan Suçlar). <http://rega.basbakanlik.gov.tr>, 21.06.2008.
- Resmi Gazete. (2008) 5747 sayılı Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. <http://rega.basbakanlik.gov.tr>, 21.06.2008.
- Sezal, İ. (1992). Şehirleşme. Ağaç Yayıncılık, Alternatif Üniversite Serisi, No: 9, İstanbul.
- Sözer, A. N. (1967). Erzurum’da Şehirleşme Hareketleri ve Gecekondu Problemi. Türk Coğrafya Kurumu Dergisi, sayı 24/25, İstanbul.
- Sözer, A. N. (1970). Erzurum Ovasının Beşeri ve İktisadi Coğrafyası. Atatürk Üniversitesi Yayınları, No: 101, İşletme Fakültesi No, 1 Erzurum.
- Taş, H. (2005). Gecekondu Settlement in Turkey: Rural – Urban Migration in the developing European Periphery. *Journal of Geography* 104(6), 263-271.
- Toki. (2008). İnşaatları Tamamlanan ve Devam Eden Uygulamalar. Erzurum, Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Web Sayfası: <http://www.toki.gov.tr/programlar/uygulamatakip/ilharita.asp>, 21.06.2008.
- Tuik. (2007). Erzurum İli Belediye Teşkilatı Olan Yerleşim Yerlerinin Nüfusları. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2007 Sayımı Sonuçları, www.tuik.gov.tr, 21.06.2008.

- Türkdoğan, O. (1977). Yoksulluk Kültürü: Gecekonduların Toplumsal Yapısı, Dede Korkut Yayınları, Yayın No: 24, Sebil Matbaacılık, İstanbul.
- Türkiye Gazetesi. (2003). Yakutiye Başardı (24 Ekim 2003). <http://www.turkiyegazetesi.com/haberdetay.aspx?haberid=181821>, 15.08.2008.
- Tüsiad. (2002). Coğrafya. Tüsiad Yayınları, İstanbul.
- Yakutiye Belediyesi. (2004). Gecekondular Hizmetleri Müdürlüğü Arşivi, Gecekondular Verileri.
- Yakutiye Belediyesi. (2007). Yakutiye Belediyesi 2006 Yılı Faaliyet Raporu. Erzurum.